

Iwona Gredka-Ligarska

Paulina Gwoździewicz-Matan

Wojciech W. Kowalski

Umowy w działalności muzeów

Prawo cywilne. Prawo autorskie

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

Umowy w działalności muzeów

Prawo cywilne. Prawo autorskie

Iwona Gredka-Ligarska
Paulina Gwoździewicz-Matan
Wojciech W. Kowalski

Umowy w działalności muzeów

Prawo cywilne. Prawo autorskie

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2019

Stan prawny na dzień 15 października 2019 r.

Recenzent
prof. dr hab. Wojciech Popiołek

Redakcja
Agnieszka Kotwzan

Projekt okładki i stron tytułowych
Karolina Johnson

Ilustracja na pierwszej stronie okładki
Olgierd Bierwiazzonek, *Martwa natura*, 1983, własność prywatna

Za wyrażenie zgody na reprodukcję obrazu autorzy dziękują
Pani Profesor Krystynie Wojtynek-Musik, córce Artysty

Skład
Michał Janczewski

Książka opublikowana przy wsparciu finansowym:

Narodowego Instytutu
Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach

NARODOWY
INSTYTUT MUZEALNICTWA
I OCHRONY ZBIORÓW

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

© Copyright by Iwona Gredka-Ligarska,
Paulina Gwoździewicz-Matan, Wojciech W. Kowalski, 2019
© Copyright by Uniwersytet Gdański, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-948-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 0532

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	11
ROZDZIAŁ 1	
Umowy cywilnoprawne jako prawny instrument ochrony dziedzictwa kulturowego	17
1.1. Muzea jako podmioty stosunków cywilnoprawnych	17
1.1.1. Wprowadzenie	17
1.1.2. Rodzaje muzeów	19
1.1.3. Muzea jako strony umów	22
1.1.4. Misja muzealna	30
1.2. Umowy zawierane przez muzea jako instrument realizacji misji muzeum	33
1.2.1. Wprowadzenie	33
1.2.2. Umowy i ich zawieranie przez muzea	34
1.2.3. Rodzaje umów i przedmiot ich świadczenia	39
1.2.4. Wadliwość tytułu prawnego do przedmiotu świadczenia umowy	43
1.3. Zalecenia i wzory dla muzeów dotyczące zawierania umów	53
1.3.1. Wprowadzenie	53
1.3.2. Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów i zalecenia angielskiego środowiska antykwariuszy	54
1.3.3. Wzory umów i procedur: PSIM, NEMO, standard Spectrum	62
1.3.4. Dokumenty własne muzeów	64
ROZDZIAŁ 2	
Rodzaje umów cywilnoprawnych zawieranych przez muzea	69
2.1. Nabywanie obiektów do zbiorów	69
2.1.1. Wprowadzenie	69
2.1.2. Umowa sprzedaży	70
2.1.3. Umowa darowizny	80

2.2. Czasowe udostępnianie zbiorów	94
2.2.1. Wprowadzenie	94
2.2.2. Umowa użyczenia na wystawę czasową	96
2.2.3. Umowa najmu muzealiów do dekoracji wnętrz	110
2.2.4. Umowa najmu przestrzeni muzealnej (w celu kręcenia filmu, wystawienia spektaklu lub wykonania zdjęć)	115
2.3. Czasowe pozyskiwanie obiektów	118
2.3.1. Wprowadzenie	118
2.3.2. Umowa o wystawienie obiektu (z artystą)	119
2.3.3. Umowa depozytu muzealnego	123
2.4. Umowy związane z mobilnością muzealiów	133
2.4.1. Wprowadzenie	133
2.4.2. Umowa ubezpieczenia	134
2.4.3. Umowa przewozu	160
2.4.4. Umowa o wykonanie konserwacji	178

ROZDZIAŁ 3

Umowy dotyczące praw autorskich	187
3.1. Wprowadzenie	187
3.2. Treść umów prawnoautorskich zawieranych przez muzea – kształtowanie i ograniczenia	190
3.2.1. Utwory w działalności muzealnej	190
3.2.2. Twórcy i podmioty uprawnione z tytułu praw autorskich	191
3.2.3. Zakres korzystania z utworów – pola eksploatacji	193
3.2.4. Dozwolony użytek publiczny w działalności muzeów	198
3.2.5. Wpływ praw osobistych twórcy na wykonywanie umów autorskich	205
3.3. Praktyka muzealna	207
3.3.1. Umowa o przeniesienie praw autorskich i umowa o korzystanie z praw autorskich	208
3.3.2. Elementy prawnoautorskie w innych umowach	210
3.3.3. Umowa o dzieło z prawami autorskimi	210

Wnioski i propozycje <i>de lege ferenda</i>	213
--	------------

Literatura	216
-----------------------------	------------

Źródła prawa	229
Prawo polskie	229
Prawo międzynarodowe	232
Orzecznictwo	233

Wykaz skrótów

Akty normatywne

dyrektywa unijna z 2019 r.	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/790 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie prawa autorskiego i praw pokrewnych na jednolitym rynku cyfrowym oraz zmiany dyrektyw 96/9/WE i 2001/29/WE (Dz. Urz. UE 2019 L 130/92 z 17.5.2019)
k.c.	ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 1145)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja haska z 1954 r.	Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212)
konwencja paryska z 1954 r.	Europejska konwencja kulturalna sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r. (Dz. U. z 1990 r. Nr 8, poz. 44)
konwencja UNIDROIT	Konwencja UNIDROIT w sprawie skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dóbr kultury, podpisana w Rzymie w dniu 24 czerwca 1995 r.

pr. aut.	ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 1231)
pr. przew.	ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. Prawo przewozowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1983 ze zm.)
rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 30 sierpnia 2004 r.	rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 30 sierpnia 2004 r. w sprawie zakresu, form i sposobu ewidencjonowania zabytków w muzeach (Dz. U. Nr 202, poz. 2073)
rozporządzenie MKiDN z dnia 15 maja 2008 r.	rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 maja 2008 r. w sprawie warunków, sposobu i trybu przenoszenia muzealiów (Dz. U. Nr 91, poz. 569).
rozporządzenie MKiDN z dnia 2 września 2014 r.	rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 września 2014 r. w sprawie zabezpieczania zbiorów muzeum przed pożarem, kradzieżą i innym niebezpieczeństwem grożącym ich zniszczeniem lub utratą (Dz. U. poz. 1240).
rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 2012 r.	rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 2012 r. w sprawie wniosku o udzielenie poręczenia lub gwarancji oraz trybu udzielania przez Skarb Państwa poręczenia i gwarancji (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 133)
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2012 C 326 z 26.10.2012)
u.m.	ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 917 ze zm.)
u.o.d.k.	ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (tekst jedn.: Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150 ze zm.)
u.o.p.d.k.	ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r., poz. 1983 ze zm.)
u.o.z.o.z.	ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.)

Czasopisma i publikatory

CBU	Cenne, Bezcenne, Utracone
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
M.P.	Monitor Polski
PiP	Państwo i Prawo
SAaCLR	Santander Art and Cultural Law Review
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Inne

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
ICOM	International Council of Museums (Międzynarodowa Rada Muzeów)
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites (Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków)
kodeks ICOM	Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów
MKiDN	Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego
NEMO	Network of European Museum Organizations (Sieć Europejskich Organizacji Muzealnych)
NID	Narodowy Instytut Dziedzictwa
NIK	Naczelna Izba Kontroli
NIMOZ	Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
OWU	ogólne warunki ubezpieczenia
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SO	Sąd Okręgowy
SR	Sąd Rejonowy

standard Spectrum	Brytyjski Standard Zarządzania Zbiorami Muzealnymi Spectrum
TK	Trybunał Konstytucyjny
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury)
WKZ	wojewódzki konserwator zabytków
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny

Wstęp

Oddawana do rąk Czytelników publikacja wychodzi naprzeciw potrzebom zgłaszanym w środowisku muzealników i jest rezultatem wielu rozmów prowadzonych podczas konferencji, seminariów oraz szkoleń. O ile bowiem zasady funkcjonowania muzeów jako podmiotów prawa publicznego, status muzealników oraz procedury związane z ochroną muzealiów zostały omówione w publikacjach z zakresu prawa administracyjnego, o tyle o muzeach jako o podmiotach stosunków cywilnoprawnych mówi się znacznie rzadziej. Ujmując rzecz prościej, coraz większa aktywność muzeów i coraz częstsze wkraczanie przez nie w sferę prawa prywatnego powodują, że muzea, zawierając umowy, stają się ważnymi uczestnikami obrotu cywilnoprawnego. Mamy tu do czynienia ze swego rodzaju przejściem ze sfery prawa administracyjnego, charakteryzującego się władztwem administracyjnym, na poziom równoważnych podmiotów prawa cywilnego.

Celem badawczym, jaki stawiają sobie Autorzy, jest odpowiedź na pytanie, w jaki sposób przepisy prawa prywatnego, a w tym przede wszystkim ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 1145) (dalej: k.c.), oddziałują na sytuację prawną dóbr kultury, których dysponentami są muzea. Czy analizowane przepisy kodeksu cywilnego mogą być instrumentem ochrony dziedzictwa kulturowego, przy uwzględnieniu okoliczności, że regulacja umów zawarta w kodeksie cywilnym ma charakter ogólny i została opracowana z myślą o zapewnieniu wyważonej ochrony niejednokrotnie całkowicie sprzecznych interesów wszystkich uczestników obrotu cywilnoprawnego. Ochrona dziedzictwa jest bowiem dla państwa polskiego

zadaniem o randze konstytucyjnej¹. Drugim zadaniem Autorów jest wskazanie, w jaki sposób powinna być kształtowana treść umów cywilnoprawnych zawieranych przez muzea przy wykorzystaniu obowiązujących przepisów, by mogły one stanowić skuteczne narzędzie ochrony dziedzictwa kulturowego. Zagadnienie to, jak dotąd, nie stanowiło przedmiotu kompleksowej analizy w literaturze.

Specyfika działalności muzealnej prowadzi nas do miejsca, gdzie oddziałują na siebie trzy gałęzie prawa. Prawo administracyjne ma zapewnić dostęp do dóbr kultury² i wprowadza instrumenty, które to dziedzictwo mają chronić. Prawo cywilne wskazuje pozycję prawną właściciela dobra kultury, którym może być instytucja kultury, ale również podmioty prywatne, a nadto daje uczestnikom obrotu swobodę kształtowania treści umów, która może być ograniczana m.in. przez przepis prawa publicznego. Natomiast nakładające się na te sfery prawo dóbr o charakterze niematerialnym wiąże się z eksploatacją utworów, których nośnikami są muzealia z dziedziny sztuki współczesnej. Ta skomplikowana mozaika jest tłem i impulsem do podjęcia badań nad możliwością wspomagania ochrony dziedzictwa kultury i podmiotów stojących na jego straży poprzez mechanizmy, jakie zapewnia prawo prywatne.

Spośród szerokiego katalogu umów cywilnoprawnych zawieranych przez muzea Autorzy niniejszego opracowania wybrali umowy dotyczące obiektów interesujących muzea lub zgromadzonych już w ich zbiorach. Zastosowany w pracy klucz doboru tych umów opiera się o misję i zadania muzeów wskazane w art. 1 i 2 u.m. Rolą muzeów jest – prócz gromadzenia (umowy sprzedaży, darowizny), opracowywania i zabezpieczania zbiorów (umowa o wykonanie konserwacji, umowa ubezpieczenia) – w równej mierze informowanie o treściach zgromadzonych zbiorów oraz ich udostępnianie (umowy użyczenia, najmu). Trzeba także pamiętać, że obiekty pozyskiwane przez muzea są niejednokrotnie jednocześnie nośnikami utworów chronionych prawem autorskim (najczęściej utworów plastycznych), a zatem korzystanie z ich wyglądu może stanowić ingerencję w prawa autorskie.

¹ Cf. art. 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) (dalej: Konstytucja RP); omawia je m.in. K. Zalaszińska, *Muzea publiczne. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa 2013, s. 60 et seq.

² Autorzy używają zamiennie terminy, takie jak: dobra kultury, obiekty, zabytki, muzealia itp., zdając sobie sprawę z ich niejednoznaczności, a może nawet braku precyzji. Wychodzą jednak z założenia, że w niniejszej pracy ma to mniejsze znaczenie z wyjątkiem stosowania pojęcia „muzealium”, które zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 917 ze zm.) (dalej: u.m.) oznacza rzecz stanowiącą własność muzeum i wpisaną do jego inwentarza.

Z tych powodów w wielu wypadkach umowy nie poddają się „czystej” klasyfikacji, nie stanowią klasycznych postaci umów nazwanych i uregulowanych w kodeksie cywilnym. Dlatego Autorzy świadomie zrezygnowali z szerokiego omawiania umów typowych, a skoncentrowali się przede wszystkim na omówieniu umów w takim kształcie, jaki najlepiej zabezpiecza interesy muzeum i narodowego dziedzictwa kulturowego. Nie ulega bowiem wątpliwości, że w praktyce muzealnej nie byłoby wystarczające postugiwanie się typowymi umowami zaczerpniętymi z kodeksu cywilnego, a niezbędne jest modyfikowanie ich w obszarze *essentialia negotii*, co prowadzi do konstruowania umów o charakterze mieszanym.

W orbicie zainteresowania Autorów pozostają przede wszystkim aspekty prywatnoprawne. Ze względu na ograniczenie objętości publikacji nie podjęto jednak analizy kwestii umów z elementem obcym, a także ochrony danych osobowych. Przepisy prawa publicznego wchodzą w grę o tyle, o ile oddziałują na kształt zawieranych umów i ich treść, a powinny być rozpatrywane przez pryzmat swobody zawierania umów. Poza zakresem analiz pozostają przepisy prawa administracyjnego związane z funkcjonowaniem muzeów³. Warto przy tym nadmienić, że przygotowując publikację, Autorzy posłkowali się również literaturą muzealniczą, poświęconą ważnym z punktu widzenia tematyki pracy aspektom, takim jak: organizacja wystaw⁴, omówienie raportów przedstawianych w środowiskach muzealniczych⁵, a uznawanych za wskaźnik wymaganych norm postępowania. Mimo nieprawniczego charakteru tych publikacji ich walor przy konstruowaniu umów jest nie do przecenienia.

Nie było ambicją Autorów stworzenie opracowania obejmującego wszystkie umowy, jakie zawierane są w praktyce muzealnej. Przedmiotem omówienia w pracy nie będą zatem umowy powszechnie stosowane, jak np. umowy

³ Temu zagadnieniu poświęcono prace z zakresu prawa administracyjnego, v. np. K. Zalaśńska, *Muzea publiczne...*; P. Antoniak, *Ustawa o muzeach. Komentarz*, Warszawa 2012; M. Strożek-Kucharska, *Muzea jako instytucje kultury*, w: A. Gronkiewicz, A. Ziółkowska (red.), *Administracyjnoprawne aspekty działalności kulturalnej. Zagadnienia wybrane*, Katowice 2016, s. 109–123; A.M. Jurkowska-Zeidler, *Gospodarka finansowa muzeów jako jednostek sektora finansów publicznych*, w: J. Włodarski, K. Zeidler (red.), *Prawo muzeów*, Warszawa 2008.

⁴ F. Matassa, *Organizacja wystaw. Podręcznik dla muzeów, bibliotek i archiwów*, tłum. S. Jaszczyńska, Kraków 2015.

⁵ D. Folga-Januszewska, w: D. Folga-Januszewska (red.), *Muzea, wystawy, wypożyczenia. Propozycje działań Unii Europejskiej na rzecz mobilności kolekcji w Europie 2005–2008*, tłum. D. Folga-Januszewska, S. Waltoś, Kraków 2012; D. Folga-Januszewska, *Muzea w Polsce 1989–2008. Stan, zachodzące zmiany i kierunki rozwoju muzeów w Europie oraz rekomendacje dla muzeów polskich*, Warszawa 2008, [http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportMuzea/muzea_raport_w.pelna\(1\).pdf](http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportMuzea/muzea_raport_w.pelna(1).pdf) [dostęp: 15.10.2019]; eadem, *Umowy wypożyczenia – komentarz*, „Muzealnictwo” 2008, nr 49.

o pracę, umowy z podmiotami zewnętrznymi związanymi z obsługą bieżącą, umowy w ramach zamówień publicznych itp.

W pierwszym rozdziale pracy rozwinięto tezę o możliwości stosowania umów cywilnoprawnych jako narzędzia wspomagającego ochronę dziedzictwa kulturowego. Zaprezentowano muzea jako uczestników obrotu cywilnoprawnego i wyjaśniono kontekst zawierania przez nie umów. Odwołano się ponadto do zaleceń kierowanych do muzealników przez organizacje międzynarodowe, które wprawdzie nie mają charakteru wiążącego, jednak ich uwzględnienie może okazać się pomocne przy formułowaniu umów. Drugi, zasadniczy rozdział pracy został poświęcony omówieniu poszczególnych umów, zgrupowanych wedle rodzaju aktywności podejmowanej przez muzea, a związanej z nabywaniem obiektów, ich czasowym udostępnianiem, czasowym pozyskiwaniem oraz opieką i konserwacją. Omawianie każdej umowy poprzedzone jest krótkim wprowadzeniem, następnie prezentowane są ramy prawne, w których uwzględniono prawodawstwo polskie i międzynarodowe, jak również normy o charakterze niewiążącym. W dalszej kolejności omawiany jest przedmiot umowy, prawa i obowiązki stron oraz odpowiedzialność z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy oraz inne dodatkowe, charakterystyczne dla danej umowy kwestie.

Dużą część rozważań poświęcono zagadnieniom związanym z zawieraniem przez muzea umów autorskich, których dotyczy trzeci rozdział książki. Ponieważ wiele zależy od kształtu relacji umownych pomiędzy muzeum a podmiotem autorsko uprawnionym, instrumentem, który ma służyć regulowaniu tej relacji, są umowy, na podstawie których muzeum nabywa uprawnienia w koniecznym zakresie do prowadzenia statutowej działalności z udziałem obiektu będącego jednocześnie nośnikiem utworu. W dobie wszechobecnej cyfryzacji także muzea muszą zająć należne miejsce w przestrzeni wirtualnej, w czym pomóc mają odpowiednio skonstruowane umowy.

Dzięki licznym odwołaniom w przypisach książka może również pełnić funkcję przewodnika po dostępnych publikacjach, rozwijających wątki sygnalizowane podczas analizowania poszczególnych umów. Publikacja skierowana jest przede wszystkim do muzealników, osób związanych z funkcjonowaniem innych instytucji kultury, jak również do założycieli muzeów prywatnych. Może również stać się pomocą dla prawników związanych z funkcjonowaniem instytucji kultury. W oparciu o czynione w książce uwagi Autorzy opracowali przykładowe wzory umów, które ukażą się w odrębnej publikacji nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego i będą mogły być stosowane w praktyce muzealnej.

Wstęp niniejszy nie byłby pełen, gdyby Autorzy nie podziękowali Narodowemu Instytutowi Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, w tym przede wszystkim Panu Dyrektorowi prof. dr hab. Piotrowi Majewskiemu za wszelką udzieloną pomoc i sfinansowanie tej publikacji. Dziękujemy także Panu Redaktorowi Robertowi Pasiecznemu za wsparcie merytoryczne. Podziękowania należą się również wielu muzealnikom, którzy dzielili się niezwykle cennymi radami w czasie licznych spotkań i konferencji. Publikacja ta nie mogłaby ukazać się w obecnym kształcie bez pomocy Pani Redaktor Naczelnej Joanny Kamień, Dyrektora Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, za której pomoc Autorzy serdecznie dziękują.

*Iwona Gredka-Ligarska
Paulina Gwoździewicz-Matan
Wojciech W. Kowalski*

ROZDZIAŁ 1

Umowy cywilnoprawne jako prawny instrument ochrony dziedzictwa kulturowego

1.1. Muzea jako podmioty stosunków cywilnoprawnych

1.1.1. Wprowadzenie

W uwagach wstępnych do niniejszego rozdziału należy przede wszystkim podkreślić, że stan obecny i struktura muzealnictwa polskiego jest silnie uwarunkowana okolicznościami historycznymi. Kiedy parlament w Londynie przyjmował akt prawny tworzący jedno z najstarszych muzeów na świecie, Muzeum Brytyjskie¹, na naszych ziemiach nie było wystarczająco sprzyjających warunków dla realizacji tego rodzaju inicjatyw, chociaż z nimi występowano². Pierwszą regulacją poświęconą wyłącznie muzeom była w Polsce dopiero ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o opiece nad muzeami publicznymi (Dz. U. Nr 32, poz. 279) (dalej: u.o.m.p.). Nie znaczy to oczywiście, że nie tworzono wcześniej żadnych muzeów, ale były to inicjatywy społeczne lub prywatne, przybierające kształt prawny, jaki był możliwy i optymalny w czasie zaborów³. Zgodnie z art. 1 u.o.m.p. muzeami publicznymi były „wszelkie zbiory z zakresu sztuki, kultury i przyrody” zorganizowane pod kątem widzenia wartości naukowej, artystycznej lub pamiątkowej, które były własnością państwa, samorządów i innych instytucji oraz korporacji publiczno-prawnych, a także stowarzyszeń i osób prywatnych, jeżeli ich zbiory

¹ The British Museum Act 1753, 26 Geo 2, c 22.

² Omawia je K. Zalańska, *Muzea publiczne. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa 2013, s. 24.

³ Cf. W. Kowalski, *Problemy własnościowe i dobra kultury*, w: P. Kosiewski (red.), *Własność prywatna a dobro publiczne. Problemy własnościowe a dobra kultury*, Warszawa 2006, s. 14 et seq. (tu: *Statut ordynacji sieniawskiej*).

były udostępnione publicznie. W okresie po drugiej wojnie światowej zignorowano istnienie muzeów prywatnych, gdyż zgodnie z art. 48 ust. 1 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (tekst jedn.: Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150 ze zm.) (dalej: u.o.d.k.) muzea mogły stanowić własność państwa, organizacji społecznych lub instytucji niepaństwowych. Dopiero zmiany ustrojowe przelomu lat 1989/1990 przywróciły pełne spektrum form własności muzeów. Na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 19 lipca 1990 r. zmieniającej ustawę o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1962 r. (Dz. U. Nr 56, poz. 322) wspomniany wyżej art. 48 ust. 1 u.o.d.k. uzyskał nowy kształt i ustalił, że muzea mogą stanowić własność państwa, gmin i innych osób prawnych, osób fizycznych lub jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej. Określona została w ten sposób współczesna struktura muzeów, którą usankcjonowała ostatecznie ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, aczkolwiek użyto w niej nieco innej formuły, a mianowicie nie oparto tej struktury na kryterium własności muzeów, ale wskazano jednostki, które mogą tworzyć muzea. Zgodnie z art. 5 ust. 1 u.m. są nimi ministrowie i kierownicy urzędów centralnych, jednostki samorządu terytorialnego, osoby fizyczne, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej. W obliczu takiej regulacji sama definicja muzeum zawarta w art. 1 u.m. ograniczona została do wskazania głównych jego celów oraz podkreślenia, że jest to jednostka organizacyjna nienastawiona na osiągnięcie zysku. Zostaną one omówione w części niniejszego rozdziału poświęconej misji muzealnej.

Przed przystąpieniem do analizy rodzajów muzeów i ich statusu jako podmiotów zawierających umowy warto jeszcze zauważyć, że według Biuletynu Informacji Publicznej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w połowie 2019 r. było w Polsce 839 muzeów, w tym 25 muzeów państwowych, 326 samorządowych, 12 kościelnych i 476 prywatnych⁴. W porównaniu z ilością 777 muzeów odnotowanych w końcu 2011 r.⁵ oznacza to znaczny wzrost ich liczby, a zatem i rozwój tego sektora podmiotów obrotu cywilnoprawnego. Dane te można jeszcze uzupełnić informacją z 2018 r., według której pozyskane w roku wcześniejszym muzealia pochodziły w 15,32% z zakupów, w 31,75% z darów, 42,69% z przekazów, 0,01% z wymiany, 8,32% z badań i 1,91% z innych źródeł⁶.

⁴ <http://bip.mkidn.gov.pl/media/download-gallery/20190611-W> [dostęp: 15.07.2019]. Za konsultacje w sprawie statystyki muzealnej Autorzy dziękują Pani Dr Żanecie Gwardzińskiej z Uniwersytetu Opolskiego.

⁵ K. Zalasinska, *Muzea publiczne...*, s. 86, tam szczegółowa analiza rodzajów muzeów i ich działalności.

⁶ Dane te są przybliżone, gdyż opracowane zostały na podstawie ankiet nadesłanych przez muzea, cf. *Statystyka muzeów. Muzea w 2017 roku*, Warszawa 2018, s. 92, także https://www.nimoz.pl/files/publications/55/Statystyka_muzeow_2017_online.pdf [dostęp: 15.10.2019].

1.1.2. Rodzaje muzeów

Odczytując wprost przywołany wcześniej art. 5 u.m., należałoby przyjąć, że muzea w Polsce dzielą się aktualnie na trzy grupy. Są to muzea: państwowe, samorządowe oraz zakładane przez podmioty niebędące ani ministrami lub kierownikami urzędów centralnych państwa, ani też jednostkami samorządu terytorialnego⁷. Taki podział jest *prima facie* klarowny, ale bez zastrzeżeń przyjąć można jedynie dwie pierwsze kategorie, które są jasno zdefiniowane w art. 5 ust. 2 i 3 u.m. Nie budzi także zastrzeżeń konsekwentne określenie ich w doktrynie jako „muzea publiczne”, chociaż zrezygnowano tym samym z kryterium kwalifikacyjnego „publicznego udostępniania zbiorów”, które definiowało takie muzea w ustawie o opiece nad muzeami publicznymi z 1933 r. Wątpliwości nasuwają się natomiast w związku z kwalifikowaniem trzeciej z tych grup jako „muzea prywatne”, aczkolwiek można to wyjaśnić podejściem badacza aspektów administracyjnoprawnych muzealnictwa, który centralnym przedmiotem analiz uczynił muzea państwowe i samorządowe jako zakłady administracyjne⁸. W sferze analiz w zakresie sytuacji prawnej muzeum jako podmiotu stosunków cywilnoprawnych przyjęcie takiego określenia jest ryzykowne, gdyż nie wyjaśnia wystarczająco sytuacji prawnej wielorakiej i w istocie jeszcze niebadanej bliżej mozaiki muzeów zaliczonych do tej grupy. Zwrócono już uwagę w literaturze, że muzea te nie są wprawdzie zakładami administracyjnymi, ale także wykonują zadania publiczne⁹, a ponadto kwalifikuje się jako „prywatne” muzea utworzone w strukturze organów administracji publicznej oraz państwowych uczelni, np. uniwersytetów, co z definicji jest nieuzasadnione, gdyż są one w istocie częścią instytucji państwowych jako niesamodzielne zakłady administracyjne, czyli kwalifikują się raczej do grupy muzeów publicznych¹⁰.

Nie wchodząc szerzej w tę problematykę, dla potrzeb niniejszych rozważań pozostaje przyjąć, że zgodnie z art. 5 u.m. istnieją trzy wspomniane rodzaje muzeów. Dla pełni obrazu kategoryzacji muzeów na tle ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach trzeba jednak jeszcze wyjaśnić używane w tej regulacji

⁷ Na temat możliwych podziałów typologicznych muzeów według różnych kryteriów cf. Ż. Gwardzińska, *Tajemnica przedsiębiorstwa w muzeach*, w: I. Gredka-Ligarska, A. Rogacka-Lukasik, D. Rozmus (red.), *Muzea. Aspekty praktyczne i prawne*, Sosnowiec 2018, s. 55 et seq.

⁸ Cf. K. Zalańska, *Muzea publiczne...*, s. 215 et seq. Za konsultacje na ten temat Autorzy dziękują Pani Prof. dr hab. Katarzynie Zalańskiej z Uniwersytetu Warszawskiego.

⁹ P. Gwoździewicz-Matan, *Umowa użyczenia muzealium w prawie prywatnym*, Warszawa 2015, s. 199.

¹⁰ K. Zalańska, *Muzea publiczne...*, s. 159, także P. Gwoździewicz-Matan, *Umowa użyczenia...*, s. 198.

pojęcie muzeów rejestrowanych, a także występujące w praktyce pojęcie muzeów narodowych.

Muzeom rejestrowanym poświęcono w ustawie cały rozdział 3, składający się z dziewięciu przepisów. Jak wynika z art. 13 u.m., cechą wyodrębniającą te muzea jest osiągnięcie „wysokiego poziomu merytorycznej działalności i znaczenia zbiorów” (art. 13 ust. 1 u.m.), a także posiadanie „zespołu wykwalifikowanych pracowników, pomieszczeń i stałego źródła finansowania” (art. 13 ust. 2 u.m.). Spełnienie tych wymogów przez dane muzeum jest podstawą do wpisania go przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego do Państwowego Rejestru Muzeów. Ze sformułowania art. 13 u.m. wynika, że funkcją tego wpisu jest jedynie „potwierdzenie”, że zarejestrowane w nim muzeum osiągnęło odpowiednio wysoki status poprzez spełnienie opisanych wyżej wymagań. W istocie nie chodzi tu jednak wyłącznie o swoiste względy prestiżowe, gdyż dalsze przepisy ustawy dają tym muzeum pewne konkretne przywileje. Pierwszy dotyczy tylko muzeów państwowych oraz samorządowych i polega na możliwości ubiegania się o powołanie w nich Rady Powierniczej, która przejmie od swego założyciela uprawnienia opisane w art. 16 u.m., a mianowicie dotyczące nadzoru oraz powoływania i odwoływania dyrektora. Drugi przywilej dotyczy wszystkich muzeów rejestrowanych i łączy się z problematyką zawierania umów przez te muzea. Chodzi bowiem o ustanowione na ich rzecz w art. 20 ust. 1 i 2 u.m. „prawo pierwszeństwa zakupu od podmiotów prowadzących działalność polegającą na oferowaniu do sprzedaży zabytków”, a także prawo pierwokupu zabytków sprzedawanych na aukcjach.

Z ustaleń tych wynika, że kategoria muzeów rejestrowanych wyodrębniona została na zasadzie oceny ich zasobów i działalności, które po osiągnięciu pewnego poziomu upoważniają daną placówkę do uzyskania statusu muzeum rejestrowanego i wpisania do Państwowego Rejestru Muzeów. Nie jest to zatem dodatkowy rodzaj muzeów w kontekście art. 5 u.m., ale całkowicie odrębna, *sui generis*, grupa instytucji muzealnych, do której należeć mogą zarówno muzea publiczne, jak i prywatne. Potwierdza to skądinąd fakt możliwości na podstawie art. 14 u.m. utraty przez muzeum rejestrowane tego statusu w wypadku niespełnienia wymaganych dla niego warunków, z czym nie łączy się bynajmniej konieczność zakończenia jego działalności. Istnieje ono nadal, ale nie jest już ujęte we wspomnianym rejestrze.

Nie jest rodzajem jednostki muzealnej także „muzeum narodowe”. Jak podkreślono w literaturze¹¹, nie jest to nawet kategoria normatywna, ale określenie

¹¹ K. Zalaszińska, *Muzea publiczne...*, s. 137–138.

Książka jest poświęcona analizie umów prawa prywatnego zawieranych przez muzea. Autorzy postawili sobie za cel odpowiedź na pytanie, w jaki sposób powinna być kształtowana treść umów cywilnoprawnych zawieranych przez muzea, by mogły one stanowić jednocześnie skuteczne narzędzie ochrony dziedzictwa kultury. Zagadnienie to nie było przedmiotem kompleksowej analizy w literaturze i w tym sensie praca ta ma charakter prekursorski. Zastosowany w niej klucz doboru umów opiera się na misji i zadaniach muzeów. [...] Publikacja jest skierowana przede wszystkim do muzealników, osób związanych z funkcjonowaniem innych instytucji kultury, jak również do założycieli muzeów prywatnych. Dzięki szczegółowym rozważaniom dotyczącym optymalnego ukształtowania treści stosunków prawnych nawiązywanych przez muzea książka stanowi pozycję bardzo wartościową i pomocną dla prawników praktyków związanych z funkcjonowaniem instytucji kultury.

Z recenzji prof. zw. dr. hab. Wojciecha Popiołka

Patronat:

ISBN 978-83-7865-948-8